

Щур Б. В.

д. ю. н., професор,

Львівська комерційна академія,

завідувач кафедри кримінального права та процесу

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Ключові слова: *криміналістична методика, розслідування злочинів, тенденції криміналістичної методики, вид злочину, окрема криміналістична методика.*

Keywords: *criminalistics methods, investigation of crimes, tendency of criminalistics methods, type of crime, separate criminalistics methods.*

Постановка проблеми. У спеціальних літературних джерелах зазначається, що криміналістична методика розвивається й удосконалюється за законами, які є загальними для всього криміналістичного знання, але разом із тим у завершальному розділі криміналістики вони набувають особливого значення. При цьому вчені-криміналісти й називають такі закони: закон зв'язку і наступності поміж існуючими і виникаючими криміналістичними методичними концепціями; закон активного творчого пристосування досягнень інших наук до криміналістичної методики розслідування злочинів; закон обумовленості розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів потребами слідчої практики; закон інтеграції і диференціації криміналістичного методичного наукового знання; закон прискорення темпів розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів на підставі науково-технічного прогресу [2, 41–44].

На теперішній час наукові розроблення з криміналістичної методики здійснюються за кількома напрямками: 1) подальше формування методологічних засад криміналістичної методики –

її загальних положень (концептуальних підходів, принципів, функцій, структури тощо); 2) створення окремих криміналістичних методик (відносно категорій, видів, підвидів злочинів та ін.); 3) розроблення криміналістичних методик щодо різних видів діяльності: слідчої, судової, прокурорської, адвокатської; 4) пропонування окремих засобів криміналістичної методики – методичних рекомендацій, методів, прийомів, технологій тощо.

Підтвердженням цьому є міркування й інших вчених-криміналістів. О. Я. Баєв зазначає, що розвиток криміналістичної методики – завершального розділу науки криміналістики, що акумулює в собі за суттю всі досягнення попередніх її розділів, що “приспосовують” їх до потреб судового дослідження окремих видів та категорій злочинів, відбувається у таких напрямках: 1) поглиблене, на сучасному рівні розвитку науки, вивчення теорії криміналістичної методики, сутності наукових та методичних засад судового дослідження (переважно розслідування) окремих видів і категорій злочинів; 2) створення “працевдатних” криміналістичних характеристик окремих видів та різновидів злочинів. Тут вельми цікавим у науковому і, безперечно, значущими у практичному відношенні уявляються дослідження щодо створення узагальнених криміналістичних портретів (їх ще йменують в літературі “психологічними профілями”) осіб, що вчиняють злочини окремих видів, переважно “серійних” злочинців; 3) найактуальнішим напрямом розвитку цього розділу науки криміналістики є адаптація окремих вже розроблених окремих методик до реалій сучасної дійсності, що викликають як модифікації способів учинення вже відомих злочинів (вбивств, шахрайств тощо), так і виникнення деліктів, які раніше не визнавалися злочинами, таких, зокрема, як захоплення заручників, незаконне позбавлення волі, злочини у сфері комп’ютерної інформації тощо. Особливу увагу криміналістів на теперішній час по праву викликають проблеми криміналістичного забезпечення розслідування серійних і замовлених злочинів, а також злочинів, що вчиняються групами, у тому числі організованими [1, 85–86].

Мета. Метою даного дослідження є звернення до проблеми криміналістичної методики з огляду на сучасний стан та перспектив розвитку. Для досягнення мети автор поставив такі завдання: висвітлити місце криміналістичної методики в структурі криміна-

лістики та встановити тенденції розвитку криміналістичної методики. Також автор ставить завдання довести, що криміналістична методика є певним поєднанням рекомендацій криміналістичної техніки та тактики щодо своєрідності окремих видів злочинів (через це виявляється її прагматична роль). Для вирішення вказаних завдань та досягнення поставленої мети автор здійснює огляд криміналістичної літератури і робить власні висновки.

Виклад основного матеріалу. На активний розвиток криміналістичної методики звертає увагу А. В. Шмонін. Він зазначає, що є підстави вважати, що на теперішній час розпочався новий етап розвитку криміналістичної методики як завершального розділу криміналістики. На сучасному етапі вона піднялася на нову висоту, отримуючи можливість пояснити вибірковість в діяльності з розслідування злочинів та його детермінацію не просто “зовнішніми причинами” (слідами злочину) або “внутрішніми підставами” (досвідом, знаннями, навчання, навички тощо), а й тією системною єдністю, яку породжує при взаємодії суб’єкт та об’єкт пізнання. Прояв даної тенденції, вочевидь, слід пов’язувати з появою криміналістичної ситуалогії (М. П. Яблоков, Т. С. Волчецька та ін.) і криміналістичної технології (В. О. Образцов, А. В. Шмонін та ін.) [12, 377]. На думку А. В. Шмоніна це є не випадковим. Саме ситуаційний та технологічний підходи у своїй єдності є основоположним та центральним під час визначення предмета криміналістичної методики [12, 377].

Цікавими є підходи тих учених-криміналістів, які намагаються визначити певні напрями удосконалення криміналістичних методик. Зокрема, Є. П. Іщенко та А. О. Топорков зазначають, що формування окремих криміналістичних методик здійснюється в останні роки за двома головними напрямами: 1) удосконалення існуючих і розроблення нових методик. До останніх відносяться такі, які пов’язані з появою нових складів злочинів, що посягають, наприклад, на охоронювані інформаційні відносини, економічну безпеку, екологію та ін. Доопрацювання існуючих методик може бути викликана появою нових способів учинення і приховування злочинів, наприклад із застосуванням комп’ютерних мереж, із зміною контингенту суб’єктів злочинних посягань (виникнення організованих груп, співтовариств); 2) розроблення окремометодичних рекомен-

дацій високого ступеню спільності, що охоплює декілька видів і навіть родів злочинів, але вчинюваних в специфічних умовах місця та часу або особами, які мають певну ознаку [7, 483, 484]. Аналогічну позицію щодо формування окремих криміналістичних методик за двома напрямками висловлює й О. Р. Россинська [10, 238].

На думку В. А. Журавля, удосконалення криміналістичних методик повинно здійснюватися на підставі узагальнення та теоретичного пояснення накопиченого емпіричного матеріалу і пізнання наукових фактів, що належать як до сфери вчинення злочинів, так і до сфери їх розкриття, розслідування та попередження. Виходячи зі сказаного, перед науковцями постають такі завдання: уніфікувати сучасні погляди на мету, завдання, структуру, зміст криміналістичних методик на основі запровадження універсальної, базової моделі; модернізувати існуючі і розробити нові методичні рекомендації з розслідування тих чи інших категорій злочинів за рахунок більш широкого застосування криміналістичної класифікації злочинів, криміналістичної їх характеристики, типових слідчих ситуацій та версій; викласти відповідні методичні рекомендації у найбільш доступній для сприйняття формі, у тому числі й у вигляді певних програм та алгоритмічних схем, котрі реалізуються на базі сучасних комп'ютерних технологій [6, 43]. При цьому В. А. Журавель підкреслює, що перед ученими-криміналістами постають такі завдання: уніфікувати сучасні погляди на предмет криміналістичної методики, сферу реалізації, структуру як розділу криміналістики; розробити принципи формування криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ різних категорій злочинів, їх мету, завдання, структуру, зміст, визначити суб'єктів реалізації; модернізувати існуючі та розробити нові методичні рекомендації з розгляду тих чи інших видів злочинів за рахунок впровадження універсальної, базової моделі розслідування, більш широкого використання криміналістичної класифікації та характеристики злочинів, типових слідчих ситуацій і версій, а також різних підходів до формування самих криміналістичних методик, виходячи з їхніх класифікаційних рівнів; викласти відповідні методичні рекомендації в найбільш доступній для сприйняття формі, у тому числі й у вигляді певних програм розслідування та алгоритмічних схем дій

слідчого у тих чи інших ситуаціях, реалізація яких може здійснюватися на основі сучасних комп'ютерних технологій [5, 293].

Слушні міркування щодо перспективних напрямів розвитку методик розслідування висловлює Н. Н. Давидова і вважає, що такими є: 1) удосконалення існуючих методик розслідування окремих видів злочинів; 2) створення нових методик розслідування окремих видів злочинів із урахуванням відповідних закономірностей, принципів та вимог, що застосовуються для побудови цих методик (єдина структура, побудова методик розслідування на результатах вивчення та узагальнення практики, з урахуванням можливих слідчих ситуацій тощо); у межах даного перспективного напрямку можна виокремити розвиток нетрадиційних методик, структура яких не відповідає типовій структурі, розвиток комбінованих методик, а також розроблення методик розслідування класів злочинів (у галузі економічної діяльності: вчинених неповнолітніми, екологічних злочинів та ін.); 3) комплексування існуючих методик розслідування окремих видів злочинів залежно від слідчих ситуацій та за елементами криміналістичної характеристики злочинів; 4) використання положень розроблених криміналістичних методик розслідування злочинів в теорії адміністративно-процесуальної діяльності, в оперативно-розшукових методиках; 5) алгоритмізація методик розслідування окремих видів злочинів з використанням електронно-обчислювальної техніки [4, 104–105]. На нашу думку, виокремлені тенденції є справедливими. Це стосується й формування окремих криміналістичних методик, й використання таких розробок в інших правових галузях, й алгоритмізації щодо застосування та реалізації криміналістичних методик.

Важливою тенденцією криміналістичної методики є розроблення систем методичних рекомендацій для оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Настав час адаптування окремих криміналістичних методик до вимог слідчої практики, переходу від описового характеру цих методик – до робочих програм. Мова йде про те, що методичні рекомендації мають бути “доступними для сприйняття” слідчим, тобто вони повинні бути адресовані представникам органів досудового розслідування [11, 835]. Дане питання може бути вирішене шляхом здійснення програмування розслідування, запровадженням дієвих комп'ютерних програм.

Своєрідною тенденцією розвитку криміналістичної методики є розширення її меж. Криміналістичні методики розроблюються не тільки щодо розслідування певних видів (груп) злочинів, а й в інших сферах пізнавальної діяльності (судовій, прокурорській, адвокатській). Зокрема, І. І. Когутич пише, що різноманіття шляхів вирішення питання про поняття криміналістичної методики можна і треба пояснювати тим, що останніми роками науковці пов'язують зміни у предметі криміналістичної методики (як і криміналістичної техніки і тактики) з необхідністю дослідження та розробки прийомів і методів не тільки досудового розслідування, а й для дослідчої діяльності, врегульованої ст. 97 КПК України, а також для судового розгляду кримінальних справ [9, 243]. Автор підкреслює, що “невже тільки стадією досудового розслідування обмежується сфера реалізації своєї функції криміналістичною методикою? Якщо кримінальна справа з затвердженим прокурором обвинувальним висновком передана до суду, то невже не виникає необхідності у використанні судом криміналістичних методик судового розгляду відповідних категорій кримінальних справ, адаптованих саме для ситуацій, що можуть виникати на цій стадії кримінального судочинства. [9, 247]. Аналогічної позиції дотримуються й деякі інші вчені-криміналісти. Так, В. К. Гавло вказує, що відповідь, як видається, повинна бути однозначна: предметом криміналістичної методики виступає пізнання закономірностей застосування методики і в процесі судового розгляду, а, отже, сфера долучення її наукового потенціалу розповсюджується й на судове слідство у формі оптимально розробленої методики щодо його проведення [3, 460].

В юридичній літературі приділялася певна увага визначенню динаміки підготовки дисертаційних робіт з криміналістики, у тому числі й з криміналістичної методики. Так, А. В. Іщенко спеціально дослідив тематичну спрямованість дисертаційних досліджень проблем методики розслідування окремих видів злочинів. За його результатами, найбільша активність у розробленні зазначеної проблематики припадає на вісімдесяті роки ХХ ст., коли було захищено більше 50% кандидатських дисертацій. Пошуки науковців у цій розгалуженій проблематиці зосереджуються на таких напрямках: а) загальні питання методики розслідування розкрадань; б) специфіка розслідування розкрадань у конкретних галузях виробництва;

в) особливості розслідування розкрадань залежно від способу їх вчинення. Головна увага вчених-криміналістів зосереджена на висвітленні специфіки методики розслідування у певних галузях виробництва. Цим питанням присвячено 65,7% робіт. Наступним за інтенсивністю досліджень напрямом роботи вчених-криміналістів є розробка проблем методики розслідування злочинів проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я. Дисертації цієї спрямованості становлять 11% від загальної кількості з проблем методики розслідування [8, 258–264].

Науковий аналіз проведених досліджень дозволяє стверджувати, що останнім часом незначна кількість дисертаційних досліджень присвячувалась проблемам формування методологічних засад криміналістичної методики. Більшість дисертаційних праць була присвячена розробленню окремих криміналістичних методик¹.

Висновки. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку криміналістичної методики дозволили встановити місце криміналістичної методики в структурі криміналістики, а також – тенденції розвитку криміналістичної методики, серед яких можна виокремити: формування окремих криміналістичних методик, використання таких розробок в інших правових галузях, алгоритмізації щодо застосування та реалізації криміналістичних методик. Важливою тенденцією криміналістичної методики є розроблення систем методичних рекомендацій для оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Своєрідною тенденцією розвитку криміналістичної методики є розширення її меж. Так само важливим є те, що криміналістичні методики розроблюються не тільки щодо розслідування певних видів (груп) злочинів, а й в інших сферах пізнавальної діяльності (судовій, прокурорській, адвокатській).

Список використаних джерел:

1. **Баев О. Я.** Российская криминалистика начала XXI века: направления развития, современные проблемы / О. Я. Баев // Баев О. Я. Проблемы криминалистики и уголовного процесса (статьи разных лет) / О. Я. Баев. – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2006. – С. 85, 86.

¹ Про це свідчить й аналіз тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права, розглянутих та схвалених Національною академією правових наук України.

2. **Возгрин И. А.** Понятие и содержание криминалистической методики расследования преступлений / И. А. Возгрин // Курс криминалистики: В 3 т. Т. II. Криминалистическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка / под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб.: Изд-во “Юридический центр Пресс”, 2004. – С. 41–44.
3. **Гавло В. К.** Общие положения криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло // Криминалистика: учебник / под ред. Л. Я. Драпкина, В. Н. Карагодина. – М.: Юрид. лит., 2004. – С. 460.
4. **Давыдова Н. Н.** Перспективные направления развития методик расследования преступлений / Н. Н. Давыдова // Роль кафедры криминалистики юридического факультета МГУ имени М. В. Ломоносова в развитии криминалистической науки и практики: 2-х т.: Т. 1: материалы конф. – Москва, МГУ имени М. В. Ломоносова, 18–19 октября 2010 г. – М.: МАКС Пресс, 2010. – С. 104–105.
5. **Журавель В. А.** Направления модернизации криминалистических методик / В. А. Журавель // Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. – Х.: Право, 2010. – С. 293.
6. **Журавель В. А.** Напрями вдосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів / В. А. Журавель // Криміналістика у протидії злочинності: тези доповідей наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовтня 2009 р.). Видання присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київського національного ун-ту внутрішніх справ. – К.: “Хай-Тек Прес”, 2009. – С. 42.
7. **Ищенко Е. П.** Криминалистика: учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков; под ред. Е. П. Ищенко. – М.: Юрид. фирма “КОНТРАКТ”: ИНФРА-М, 2005. – С. 483, 484.
8. **Ищенко А. В.** Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія / Андрій Володимирович Іщенко; за ред. І. П. Красюка. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – С. 258–264.
9. **Когутич І. І.** Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія / Іван Іванович Когутич. – Львів: Тріада плюс, 2009. – С. 243.
10. **Россинская Е. Р.** Криминалистика. Вопросы и ответы: учеб. пособие для вузов / Елена Рафаиловна Россинская. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 238.
11. **Шепітько В. Ю.** Криміналістичне забезпечення діяльності органів досудового слідства у боротьбі зі злочинністю в Україні / В. Ю. Шепітько // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В. В. Сташиса. – Х.: Право, 2008. – С. 835.
12. **Шмонин А. В.** Методология криминалистической методики: монография / Андрей Владимирович Шмонин. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 377.

Анотація

У статті висвітлюється місце криміналістичної методики в структурі криміналістики та деякі тенденції її розвитку. Криміналістика на сучасному етапі характеризується значним підвищенням ролі такої частини, як криміналістична методика.

Саме в цій частині відбувається поєднання рекомендацій криміналістичної техніки та тактики щодо своєрідності окремих видів злочинів, виявляється її прагматична роль. Тобто криміналістична методика найбільшим чином наближена до практичної діяльності органів досудового слідства, до розкриття та розслідування різних категорій злочинів. У зв'язку з цим, при визначенні напрямів наукового пошуку в галузі криміналістичної методики, вченим треба насамперед виходити з потреб судово-слідчої практики, прогностичного бачення ймовірних шляхів розвитку та структурних змін злочинних проявів, міжнародного досвіду боротьби з ними, оскільки на сьогодні, на жаль, спостерігається певна диспропорція між запитами практики і науковими розробками. В криміналістичній літературі справедливо наголошується, що незважаючи на активні дослідження сучасних проблем криміналістичної методики, не можна сказати, що більшість із них успішно розв'язано.

Summary

The place of criminalistics methods in the structure of criminalistics and some its progress trends are lightened in the article. Criminalistics on the modern stage is characterized by the considerable increase of role of such part, as criminalistics methods. Exactly in this part there is combination of recommendations of criminalistics technique and tactics in relation to originality of separate types of crimes, it appears its pragmatic role. In other words criminalistics methods is close most character to practical activity of organs of pre-trial investigation, to disclosing and investigation of different categories of crimes. In this connection, at determination of directions of scientific research in the sphere of criminalistics methods, it is necessary first of all to go a scientist out the necessities of judicial and investigative practice, prognostic vision of credible ways of development and structural changes of criminal displays, international experience of committing them, as for today, unfortunately, there is certain disproportion between the queries of practice and scientific developments. It is justly marked in criminalistics literature, that without regard to active researches of modern problems of criminalistics methods, it is impossible to say, that majority from them is successfully untied.